

Отримано: 3 травня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: chueshkova@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-237-239

Чусикова О. В. Термін *гендер* і його похідні як ядро терміносистеми гендерної лінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 237–239.

УДК: 811.161.2'26

Чусикова Оксана Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Українська інженерно-педагогічна академія

ТЕРМІН *ГЕНДЕР* І ЙОГО ПОХІДНІ ЯК ЯДРО ТЕРМІНОСИСТЕМИ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті розглянуто корпус базових термінів терміносистеми гендерної лінгвістики, похідних від лексеми *гендер*. У їхньому складі виділено однослівні терміни та термінологічні словосполучення. Наголошено, що більшість термінів утворена шляхом транстермінологізації з подальшим звуженням значення. Зафіксовано явище варіантності, висловлені рекомендації та прогнози щодо подальшого існування варіантних одиниць.

Ключові слова: *гендер, базові терміни, терміносистема гендерної лінгвістики, унормування термінології, варіантність, однослівний термін, термінологічне словосполучення.*

Чуешкова Оксана Владимировна,
кандидат филологических наук, доцент
Украинская инженерно-педагогическая академия

ТЕРМИН *ГЕНДЕР* И ЕГО ПРОИЗВОДНЫЕ КАК ЯДРО ТЕРМИНОСИСТЕМЫ ГЕНДЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

В статье рассмотрен корпус базовых терминов терминосистемы гендерной лингвистики, производных от лексемы *гендер*. В их составе выделены однословные термины и терминологические словосочетания. Отмечено, что большинство терминов создано путем транстерминологизации с дальнейшим сужением значения. Зафиксировано явление вариантности, высказаны рекомендации и прогнозы касательно дальнейшего существования вариантных единиц.

Ключевые слова: *гендер, базовые термины, терминосистема гендерной лингвистики, нормативность терминологии, вариантность, однословный термин, терминологическое словосочетание.*

Oksana Chuyeshkova,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ukrainian engineering pedagogics academy

THE TERM *GENDER* AND ITS DERIVATIVES AS THE CORE OF THE GENDER LINGUISTICS TERMINOLOGY SYSTEM

Over the past decades, gender studies have been developed rapidly in the world and national linguistics, resulting in a number of new sciences, including *gender* linguistics. Today, the research is continuing in two directions: 1) language and gender reflection in it; 2) the specifics of male and female speech.

The primary task is to distinguish the body of basic terms, which is complicated, firstly, by the multidisciplinary nature of gender studies in general, and secondly, the presence of numerous areas within the gender linguistics itself.

All the analyzed terms were removed from manuals for educational institutions, scientific works, and partially the dictionaries related to gender issues in general were used, since the branch vocabulary has not been concluded yet.

It is emphasized that the concept of gender a priori can be qualified as a purely linguistic category, but this token is a generative basis for many synthetic terms, which in their turn are the components of analytical nominations of the terminological system of gender linguistics.

Among the one-word terms, two units have been recorded. The rest are the terminological phrases, which can be divided into two groups. The first contains two-, three-, and four-component terminological phrases with an adjective gender, formed by transterminologization. The second group consists of terminological phrases, one of the components of which is a complex adjective with the basis of gender-. The differences in the writing of such nominations are recorded, which is a testimony to the imperfection and disorderly nature of the analyzed terminology.

It is stressed that all the considered terms constitute the core of the gender linguistics terminological system, and they should become the basis for putting together a modern terminology dictionary of this scientific direction.

Key words: *gender, basic terms, terminological system of gender linguistics, regulation of terminology, variability, one-word term, terminological word combination.*

Протягом останніх десятиліть (із 1970-х років на Заході й 1990-х в Україні) стрімкого розвитку набули гендерні дослідження, унаслідок чого з'явилася низка нових наук, зокрема гендерна лінгвістика. Сьогодні дослідницькі пошуки тривають у двох напрямках: 1) мова і відображення в ній статі; 2) специфіка чоловічого й жіночого мовлення.

З-поміж науковців, які працюють у цій царині, називаємо А. Архангельську, М. Брус, О. Горошко, А. Загнітка, А. Нелюбу, Я. Пузиренко, І. Семенюк, В. Слінчук, Л. Ставицьку, О. Тараненка та багатьох інших. Проте, як ми вже зазначали у попередніх розвідках [14], практично відсутні дослідження термінологічної системи гендерної лінгвістики, окремі зауваження знаходимо в роботах О. Малахової [5], Ю. Маслової [7], Л. Ставицької [11], також у колективній монографії за редакцією Т. А. Космеди [4], що й зумовлює актуальність статті.

Розглядаючи аналізовану терміносистему, першочерговим завданням вважаємо виділити корпус базових термінів, яке ускладнюється, по-перше, міждисциплінарним характером гендерних досліджень загалом, по-друге, наявністю численних напрямів усередині самої гендерної лінгвістики.

Мета статті – виокремити й проаналізувати терміноодиноці, похідні від номінації *гендер*, які становлять ядро терміносистеми гендерної лінгвістики (далі ТСГЛ), що, у свою чергу, сприятиме подальшому вноормуванню термінології.

З-поміж базових термінів, які, як відомо, слугують для номінації концептуально важливих понять певної галузі знань, у гендерних дослідженнях виділяємо лексему *гендер* (від англ. gender – рід, стать). Визначаючи це поняття, більшість науковців [8; 9; 10; 12] наголошує передусім на його соціальній та/або соціокультурній характеристиці. У словникові за редакцією А. Денисової [9] є дві статті – «гендер» і «гендер в лінгвістиці». В останній, утім, лише простежується загальновідома трансформація цього терміна. Так, підкреслено, що англійський термін *gender*, який означає граматичну категорію роду, був вилучений із лінгвістичного контексту й перенесений до дослідницького поля інших наук – соціальної філософії, соціології, історії, політики. До вітчизняної лінгвістики цей термін прийшов із сфери соціальних наук після того, як гендерні дослідження набули міждисциплінарного характеру.

І лише в розвідці А. Мартинюк знаходимо визначення, у якому соціокультурний аспект цього поняття тісно пов'язується з лінгвокультурою, тобто дослідниця робить виразний акцент на чинникові мови, пор.: «Гендер – це соціокультурна категорія, що створюється/відтворюється у соціально-психологічному просторі дискурсу лінгвокультурної спільноти у процесі інституалізованої й ритуалізованої міжсуб'єктної мовленнєвої взаємодії, регульованої соціокультурними нормами, що відбивають аксіологічні орієнтири категоризації соціальної дійсності у концептуальній картині світу лінгвокультури» [6, с. 6]. У лінгвістичному аспекті визначають гендер й Г. Емірсуїнова й О. Дудолодова, пор.: «... це засіб диференціації у суспільстві, який віддзеркалюється та конструюється мовою» [3, с.6]; «... системна категорія соціального порядку, яка постійно відтворюється у структурах конкретної міжсуб'єктної взаємодії, перш за все, мовленнєвої» [2, с.1].

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що поняття гендеру апіорі не може кваліфікуватися як суто лінгвістична категорія. Проте лексема *гендер* є твірною основою для синтетичних термінів, які, у свою чергу, є складниками аналітичних номінацій гендерної лінгвістики. Простежимо це на прикладах.

З-поміж однослівних термінів ТСГЛ ми зафіксували лише 2 одиниці – *лінгвогендерологія* як синонімічна назва гендерної лінгвістики й *гендерлект* – «передбачуваний постійний набір ознак жіночої та чоловічої мови, правила мовної поведінки, стратегії та тактики мовної поведінки чоловіків і жінок у різноманітних комунікативних ситуаціях у контексті тієї чи іншої культури» [10]. В одному із залучених до аналізу словників [9] синонімом до цього терміна виступає конструкція *чоловіче і жіноче мовлення*. Термін *гендерлект* вважаємо більш вдалим (як відомо, однією з важливих вимог до терміна є стислість; також аргументом на його користь можуть служити мовознавчі терміни *діалект*, *соціолект* тощо), проте не можемо погодитися з його написанням. Услід за О. Малаховою [12] констатуємо усталення вживання варіантів *гендер / гендер*, однак, зважаючи на правила правопису слів іншомовного походження [13, с.118], наголошуємо на правильності першого з них.

В усіх сучасних терміносистемах переважають аналітичні терміни, й досліджувана не є винятком, принаймні такий висновок робимо стосовно залучених до аналізу номінацій. Термінологічні словосполучення (далі ТС), до складу яких входять деривати терміна *гендер*, умовно можна поділити на дві групи. До першої відносно дво-, три- та чотирикомпонентні ТС із прикметником *гендерний*, наприклад: *гендерна концептосфера*; *гендерна маркованість*; *гендерний номінатив* (*гендерний номінант*, *гендерний мовний номінатив*, *гендерна лексема*); *гендерне спілкування* (*гендерна комунікація*); *гендерний дискурс*; *гендерний концепт*; *гендерний неологізм*; *гендерна метафора*; *гендерна семантика*; *гендерна культура мовлення*; *гендерне реформування мови*; *гендерні маркери мовлення*; *мовна гендерна репрезентація* тощо.

Як бачимо, усі перелічені вище терміни творяться шляхом додавання прикметника *гендерний* до термінів, використуваних у мовознавчій термінології. Отже, говоримо про транстермінологізацію стрижневих компонентів із подальшим звуженням їхнього значення під час творення ТС. Прикладом цієї групи термінів є також назва аналізованого напрямку – *гендерна лінгвістика*.

До цієї ж групи відносимо й ТС, запозичені з інших терміносистем у готовому вигляді, проте переосмислені в аналізованій, наприклад: *гендерний стереотип*; *гендерний маркер*; *гендерна асиметрія*; *гендерна норма*; *гендерна експертиза*. Так, у сучасних джерелах зафіксовано два ТС – *гендерна асиметрія* й *гендерна асиметрія в мові*. Перше ТС є міждисциплінарним і тлумачиться, певна річ, ширше як «неоднакова, непропорційна представленість соціальних і культурних ролей осіб обох статей у різних сферах життя...» [12, с. 50]. ТС *гендерна асиметрія в мові* (синонімами цієї номінації є такі одиниці, як *фалогоцентризм* і *андроцентризм мови*) закономірно тлумачиться як «нерівномірна представленість у мові осіб різної статі» [10, с. 198].

Із двох ТС *гендерна асиметрія* і *гендерна асиметрія в мові* перевагу надаємо першому, зважаючи зайвим акцент на мові. Зрозуміло, що ТС *гендерна асиметрія* матиме різні дефініції в гендерній лінгвістиці й, наприклад, соціальних науках, але саме через те, що оперуватимуть ним представники різних наукових напрямів, така міжсистемна омонімія не становитиме загрози нерозуміння або нерозпізнання. Аналогічні міркування висловлюємо й стосовно ТС *гендерна норма*, *гендерна експертиза*, *гендерний стереотип*, які також є прикладом транстермінологізації із подальшим звуженням значення в ТСГЛ. Так, ТС *гендерна експертиза* в широкому розумінні тлумачиться як «різновид соціального аналізу, базованого на гендерній методології, що полягає у визначенні відмінностей у політичному, соціально-економічному та культурному статусах гендерних груп та владно-підлеглих відносин між ними, виражених у суспільстві через гендерні відносини» [12, с. 50]. У лінгвістичному ж контексті це ТС можна визначити як аналіз писемних текстів й усних висловлювань на предмет наявності/відсутності сексизмів і будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів.

До другої групи відносимо низку ТС, один із компонентів яких є складним прикметником з основою *гендерно*, наприклад:

- *гендерномаркований*, який уходить до складу таких ТС, як: *гендерномаркований компонент*; *гендерномаркована лексика*; *гендерномаркована лексема*; *гендерномаркована оказіональна одиниця*; *гендерномарковані неологічні одиниці*;
- *гендернопаритетний* як компонент ТС *гендернопаритетна мова*;
- *гендерноінклюзивний* як компонент ТС *гендерноінклюзивна мова*;

- *гендернонейтральний* як компонент ТС *гендернонейтральна мова*;
- *гендерночутливий*, який уходить до складу таких ТС, як: *гендерночутлива мова*; *гендерночутливе письмо*;
- *гендернорелевантний*, який уходить до складу таких ТС, як: *гендернорелевантний текстовий фрагмент*; *гендернорелевантна мовна форма*.

Щоправда, думки науковців щодо того, виступає ця прикметникова основа частиною складного прикметника чи окремим словом, розходяться. Слушними вважаємо міркування О. Малахової [12], яка, посилаючись на «Український правопис», наполягає на написанні прикметників із компонентом *гендерно-* разом: «Разом пишуться складні прикметники, утворені від сполучення іменника та узгоджуваного з ним прикметника: загальноосвітній (загальна освіта), легкоатлетичний (легка атлетика)» [13, с. 41]. Усі проаналізовані в статті прикметники також творяться від підрядних словосполучень, що дало нам підставу для написання разом, пор.: *гендернопаритетний* (гендерна паритетність), *гендернонейтральний* (гендерна нейтральність), *гендерномаркований* (гендерна маркованість) тощо.

Утім у дослідженнях Л. Ставицької, А. Мартинюк, Ю. Маслової, у колективній праці за ред. М. Маєрчик та ін. фіксуємо написання компонента *гендерно* окремо, напр.: *гендерно інклюзивна мова*; *гендерно нейтральна мова* [8]; *гендерно паритетна мова* [1]; *гендерно маркована лексика* [6; 11]; *гендерно маркований компонент*; *гендерно релевантна мовна форма*; *гендерно маркована лексика* [7] тощо. Пояснити таке написання можна, так само посилаючись на «Український правопис»: «Прислівники, утворені від більшості відносних прикметників, як правило, зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або діеприкметником: абсолютно сухий, діаметрально протилежний, різко окреслений» [13, с. 42]. Аргументом можуть слугувати й такі усталені в мовознавстві терміни, як *стилістично нейтральна лексика*, *стилістично забарвлена лексика*, *експресивно нейтральна лексика*, *експресивно забарвлена лексика* тощо. Таким чином, констатуємо наявність термінів-варіантів, що свідчить про недосконалість та невпорядкованість ТСГЛ. Проте, як відомо, варіантність найчастіше фіксується саме на етапі становлення терміносистем. Надалі мають спрацювати чинники уніфікації й стандартизації. Переконані, що остаточний вибір залежатиме в тому числі й від узвичаєності, яка вважається системно важливою характеристикою терміна. Суть її полягає в тому, що під час укладання термінологічних рекомендацій перевага надається терміну, який більш поширений, має тривалішу традицію застосування.

Жодним правилом не можна пояснити написання аналізованих прикметників через дефіс, проте фіксуємо й такі номінації: *гендерно-чутливий*, *гендерно-рольовий* [10], *гендерно-маркований*, *гендерно-специфічний*, *гендерно-зумовлений*, *гендерно-нейтральний* [3].

Отже, перед вітчизняною гендерною лінгвістикою стоїть багато завдань, розв'язання яких потребує передусім усталення термінологічного апарату. Пропонована розвідка є спробою виділити базові терміноодиниці терміносистеми гендерної лінгвістики, що сприятиме її нормалізації та стандартизації. Аналіз засвідчив поширеність номінацій, твірною основою яких виступає міждисциплінарний термін *гендер*. Переконані, що всі розглянуті терміни становлять ядро терміносистеми гендерної лінгвістики, саме вони мають стати основою для укладання сучасного термінологічного словника цього наукового напрямку. Перспективним вважаємо визначити граматичну й семантичну структуру термінів, виробити рекомендації щодо подальшого унормування термінології.

Література:

1. Гендер для медій : [підруч. із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей] / [Малес Л., Марценюк Т., Плахотнік О. та ін.] ; за ред. М. Маєрчик. – К.: Критика, 2013. – 219 с.
2. Дудоладова О. В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В.Дудоладова. – Х., 2003. – 20 с.
3. Емірсуїнова Г. І. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. І. Емірсуїнова. – К., 2003. – 19 с.
4. Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман. – Х.: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.
5. Малахова О. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні / О. Малахова // Гендерний журнал «Я». – 2015. – № 1 (37). – С. 35 – 37
6. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.П.Мартинюк. – К., 2006. – 40 с.
7. Маслово Ю. П. Гендерний дискурс сучасних друкованих україномовних ЗМІ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю.П. Маслово. – Луцьк, 2011. – 20 с.
8. Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
9. Словарь гендерных терминов [Електронний ресурс] / под ред. А. А. Денисовой. – М.: Информация XXI век, 2002. – 256 с. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/gender/>.
10. Словник гендерних термінів [Електронний ресурс] / Укладач З. В. Шевченко. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. – 336 с. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=J8tBDWAAQBAJ&pg=PA49&lpg=PA49&dq#v=onepage&q&f=false>
11. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні / Л. О. Ставицька // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 236–246.
12. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручників [Електронний ресурс] / Малахова О. А., Марушенко О. А., Дрожжина Т. В., Коробкіна Т. В. // Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. – К.: Педагогічна думка, 2016. – С. 48 – 56. – Режим доступу: <http://undip.org.ua/ep/files/posibnyk1.pdf>
13. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Ін-т української мови. – Стереотипне видання. – К.: Наукова думка, 2015. – 286 с.
14. Чусикова О. В. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики / О. В. Чусикова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. – 2016. – № 842. – С. 161–164.